

Кадацька О.М.

<https://orcid.org/0009-0001-5180-7192>

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Афанасенко Л.А.

<https://orcid.org/0000-0002-6119-4334>

Національний університет біоресурсів та природокористування України

Кучеровська Н.О.

<https://orcid.org/0009-0009-1922-4649>

Київський національний лінгвістичний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ТА ДИНАМІКА ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ У СИТУАЦІЇ ТРИВАЛОГО РОЗДІЛЕНОГО ПРОЖИВАННЯ

Дослідження присвячене висвітленню психологічного контексту трансформації партнерських взаємин і сімейних ролей за умов тривалої війни, що слугує причиною розділеного проживання родини. Проаналізовано основні аспекти функціональної та структурної динаміки в сім'ї, а також механізми змін у ролях подружжя через вплив дестабілізуючих факторів тривалого розділеного проживання. Обґрунтовано, що виклики війни призводять до стійкого порушення традиційних рольових патернів, що зумовлює необхідність переосмислення функціоналу членів родини та перебудови контексту взаємодії. Для розширеного дослідження проблематики було використано психоаналітичний, системний, когнітивно-біхевіоральний підходи та теорію прив'язаності. Закцентовано дослідницьку увагу на психоаналітичній концепції несвідомих впливів на партнерські стосунки, у тому числі, на феноменах проєктивної ідентифікації, перенесення, а також проявам дитячих моделей прив'язаності за умов тривалого та сильного впливу стресових чинників. Виокремлено основні психологічні наслідки дистанційного проживання членів родини, зокрема у контексті деструкції базових сімейних функцій – виховної, емоційної, захисної. Розглянуто особливості динаміки гендерної диференціації ролей, серед яких – укріплення позицій жінки як носія відповідальності за добробут родини, підтримки та турботи. Окреслено пріоритетні виклики війни щодо психологічного добробуту сімей та запропоновано потенційні шляхи адаптації: мобілізація соціальних і внутрішніх ресурсів, впровадження нових рольових патернів, підтримка психологічної гнучкості, практична допомога фахівців у кризових обставинах. Особлива увага в дослідженні приділена адаптаційним механізмам, що будуть корисними в умовах тривалого розділеного проживання подружжя, серед яких – розвиток безумовної солідарності, переосмислення партнерських функцій, взаємна підтримка, розширення мереж соціальної підтримки. У статті обґрунтовано, що успішна адаптація української родини до викликів часу війни можлива у разі формування ефективних моделей взаємодії, що містять в основі концепти партнерської взаємодії, довіри та емпатії.

Ключові слова: консультування, психотерапія, сімейне психологічне консультування, трансформація сімейних ролей, адаптація, рольові зміни, тривале розділене проживання.

Постановка проблеми. Актуальні трансформації соціокультурного середовища, зумовлені впливом тривалої війни, чинять безпосередній вплив на функціонування українських родин, трансформуючи структуру, сімейні ролі,

гендерний розподіл обов'язків, провокуючи розриви та дезорганізацію традиційної ієрархії. Така ситуація зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до визначення родинних ролей та патернів поведінки подружжя,

актуалізує адаптаційні зміни у родинному устрої в середовищі соціальної нестабільності та постійної невизначеності, надмірного емоційного навантаження і стресу.

Особливої уваги в зазначеному контексті потребують динаміка партнерських взаємин і трансформація сімейних ролей. Перебудова цих аспектів родинного життя є вимушеною реакцією на екстремальні зовнішні обставини, такі як евакуація, мобілізація, тривала розлука, пост-травматичні прояви тощо. Глибокого аналітичного та психодіагностичного осмислення потребують концепти зміни гендерної диференціації обов'язків, трансформація усталених моделей емоційної взаємодії між членами родини, виникнення нових ролевих конфігурацій, що можуть відігравати роль як адаптивних, і як потенційно дезадаптивних факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий вітчизняний дискурс вміщує численні дослідження аспектів функціонування сім'ї в кризових умовах. Сучасні автори досліджують проблематику у аспекті трансформації сімейних ролей в умовах війни, в контексті загальних демографічних та соціальних змін у родинях, з погляду дисфункціональності сім'ї через розрив у сімейних зв'язках (О. Ващенко [2], З. Гетта [4], Р. Федоренко [10]) тощо.

Дистантні сім'ї, характерні для воєнного часу, коли партнери перебувають у тривалій розлуці, досліджують у різних аспектах Н. Левицький, Є. Потапчук [6], Л. Слюсар [9], І. Шинкаренко [11]. Автори проаналізували вплив розриву сімейних зв'язків унаслідок війни як ключовий чинник дисфункціональності родини, тобто порушення її здатності реалізовувати основні виховні, соціальні, емоційні функції. При цьому більшість науковців зауважують, що адаптація залежить від рівня підтримки між партнерами, їх гнучкості та готовності до динаміки ролей. Г. Венгер [3] акцентує увагу на соціально-психологічних чинниках конфліктів та зовнішніх стресорах, що ускладнюють функціонування сім'ї в умовах тривалого розділеного проживання та призводять до трансформації сімейних ролей.

Теоретико-методологічне підґрунтя досліджуваної проблематики розширюється працями зарубіжних науковців Г. Ельтанамлі (H. Eltanamly) [12], М. Орменьо (M. Ormeno) [13], Д. Ріцці (D. Rizzi) [14]. Учені розглядають стилі подружньої взаємодії та їх відображення у новітньому контексті функціонування родини в умовах тривалої розлуки, припускаючи, що динаміка

партнерських стосунків є ефективним інструментом підтримки стійкості родини.

Актуальні публікації підтверджують важливість дослідження соціально-психологічних аспектів змін у подружніх взаєминах, ролях та функціях сім'ї в умовах тривалого воєнного стресу, водночас окремі аспекти проблематики залишаються відкритим питанням, що потребує комплексного дослідження механізмів адаптації сучасних сімей.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз психологічного контексту трансформації партнерських взаємин і сімейних ролей за умов тривалого впливу війни та розділеного проживання родини. Особлива увага у статті приділена процесам деструкції базових функцій сім'ї, диференціації функціональних обов'язків у родині, модифікації гендерних ролей, що сприятиме адаптивності та стійкості сімей в умовах кризових викликів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні психологічні підходи до аналізу подружніх взаємин, серед яких – психоаналітичний, системний, когнітивно-біхевіоральний та гуманістичний – дозволяють глибше усвідомити динаміку ролевих патернів подружжя у часі тривалої розлуки, котра не є рідкістю в реаліях війни. Сучасні українські родини зазнають деструктивного впливу масштабної мобілізації, евакуації родин у неповному складі, вимушеного переїзду, що потребує нового бачення практики сімейного психологічного консультування. Зокрема, системний підхід позиціонує феномен сім'ї як цілісну структуру, де трансформація ролей одного з партнерів, в тому числі через тривале розділене проживання, зумовлює зміни у функціонуванні всієї системи. Водночас когнітивно-біхевіоральний підхід у психотерапії дозволяє зрозуміти, яким чином емоційні реакції на стресові події детермінують якість взаємин, а психоаналітична модель зосереджує увагу на несвідомих мотиваціях.

У рамках психологічного аналізу динаміки партнерських стосунків та трансформації сімейних ролей в умовах тривалої розлуки психоаналітичний підхід дозволяє вивчити несвідомі, внутрішні механізми впливу на динаміку подружніх взаємин у часі кризи, за умов зростання психоемоційного напруження та активізації ранніх дитячих переживань. Теоретичні та практичні засади сімейної психології мають бути спрямовані на дослідження механізмів впливу несвідомих процесів, що формуються в ранньому дитинстві, на характер емоційної близькості та

особливості реагування на кризові обставини війни [7].

Багатовимірний вплив контексту тривалого розділеного проживання на функціонування подружніх взаємин проявляється, першочергово, у зміні соціальних ролей, порушенні цілісності звичних рольових патернів, посиленні конфліктості взаємодії в родині, що зумовлює необхідність психологічної адаптації партнерів до нових умов та перегляду традиційної диференціації функцій у сім'ї. При цьому ключова роль у виникненні та ескалації подружніх конфліктів належить як зовнішнім чинникам (вимушена розлука, мобілізація, переміщення, соціальна нестабільність, загрози бойових дій тощо), так і внутрішнім особистісним факторам (усталені стратегії подолання стресу, рівень психологічної зрілості, комунікаційні навички та інше). У зв'язку з цим відбувається зміна у структурі сімейних ролей, коли жінки часто беруть на себе функції матеріального забезпечення, захисту, психологічної підтримки, водночас як чоловіки втрачають традиційну позицію лідера у емоційному та побутовому вимірах [5].

Трансформація рольового розподілу в дистантній родині часто призводить до емоційної деривації, формалізації взаємин між подружжям, порушення емоційної інтеграції, дефіциту вербального й тактильного спілкування. Це стає причиною зниження якості емоційного взаємозв'язку та нерідко зумовлює відчуження між партнерами. Як свідчить практика сімейного психологічного консультування подружніх пар у часі війни, навіть потенціал інтернет-зв'язку не може компенсувати відсутність повсякденних емоційних взаємодій – турботи, живої комунікації, обіймів тощо [1, с. 45–47]. У даному контексті сімейні рольові трансформації позиціонуються потенційно ресурсними, так як виступають чинником ефективної адаптації до тривалого дистанціювання і переоцінки ціннісних орієнтацій, що сприяє збереженню психологічного зв'язку між подружжям і підтримці стійкості сім'ї. Усвідомлена соціально-психологічна підтримка забезпечує вищу резильєнтність родини до системних порушень в усіх функціональних компонентах сім'ї, спричинених тривалим розділеним проживанням через виклики війни.

Одним із основних очевидних наслідків воєнного стану для функціонування родин є деструкція базових функцій сім'ї – виховної, захисної, емоційної, економічної, регенеративно-психотерапевтичної. Зазначені функції за

повноцінної їх реалізації забезпечують стабільне функціонування родинної системи. У часі війни стресові та емоційні перевантаження, підвищений рівень психологічного травматизму, розлуки та втрати, економічна нестабільність потребують вироблення сім'ями ефективних адаптаційних стратегій, що включають формування нових комунікативних мереж підтримки, використання внутрішніх ресурсів особистості, розвиток соціальної солідарності та горизонтальних зв'язків, залучення до волонтерської діяльності, а також звернення до фахової психологічної допомоги [8, с. 272–295]. Адаптація до нових умов життєдіяльності родини потребує розвинутої гнучкості, перерозподілу ролей і функцій, формування нової моделі стосунків на основі емпатії, підтримки та довіри.

У рамках сімейного психологічного консультування подружжя має розглядатись у контексті динамічної психосоціальної системи, в якій функціональні ролі партнерів зазнають динаміки комплементарних етапів розвитку родини та впливу чинників зовнішнього середовища. Традиційний сімейний уклад передбачає стабільність соціальних норм і очікувань та усталеність гендерних ролей, водночас за умов тривалого розділеного проживання така рольова структура зазнає значних трансформацій: зміщуються акценти відповідальності, жінки приймають функції економічного забезпечення, організатора побутових процесів життєдіяльності родини, емоційної підтримки партнера і членів родини у нових життєвих умовах. Очевидно, що такий процес супроводжується ризиком емоційного вигорання і підвищеним рівнем психологічного навантаження для жінок, а також втратою можливості виконувати звичні функції для чоловіків, відчуття ними провини чи безпорадності. Як результат, порушуються відчуття контролю і стабільності, що негативно відображається на партнерських стосунках [2, с. 27–35]. Особливий вплив має розрив комунікативної взаємодії через вимушене фізичне віддалення та наслідкова рольова інверсія, що викликає підвищену тривожність, амбівалентність щодо соціальних очікувань у подружжя, порушує традиційні схеми взаємодії між членами родини, виникнення явища паренталізації, коли діти переймають частину дорослих обов'язків. Втрачаючи здатність до емоційного контейнування, подружжя виявляється неспроможним слугувати джерелом ресурсної регенерації для інших членів сім'ї.

У таких умовах психотерапія має позиціонувати сім'ю як психосоціальний інститут, що переходить у фазу дисфункціональності, з притаманними їй ознаками, а саме зростанням рівня внутрішніх конфліктів, порушенням адаптаційних механізмів, регресом комунікативних стратегій. Війна при цьому виступає каталізатором зміни традиційної патріархальної моделі на більш паритетну, матрицентричну чи партнерську. При цьому сім'я, як суб'єкт соціальної адаптації, спроможна до реорганізації під безпосереднім впливом критичних подій, що проходить на комунікативному, рольовому та ціннісно-смысловому рівнях [3, с. 103–110].

Як свідчить практика сімейного психологічного консультування у часі війни, для одних сімей спричинені кризовими подіями трансформації знайшли вираження у ізоляції, втраті функціональності, порушенні рольової структури, водночас для інших родин ті ж самі чинники слугували каталізатором для оновлення моделей взаємодії, адаптивного зростання, реструктуризації сімейних функцій. Таким чином, посттравматичне зростання необхідно позиціонувати не спонтанною реакцією, а результатом складного процесу переоцінки та осмислення, інтеграції травматичного досвіду тривалого розділеного проживання у життєву історію родини. Кризові умови можуть стати стимулом до формування нових, більш ефективних і адаптивних моделей рольової сімейної взаємодії, що будуються на принципах довіри, емпатії, відповідальності, взаємної підтримки, інтенсифікації особистої автономії.

Глибока психотравматизація родин у часі війни та пов'язана з цим трансформація сімейних ролей у родинах з дітьми надає батькам гіперфункціонального характеру, адже окрім забезпечення базових потреб, їм належить функція стабілізації емоційного клімату. Особливої уваги в психотерапії потребує феномен емоційного перевантаження і виснаження котрогось із членів родини, що призводить до вторинної травматизації та явища вигорання. Теоретичним базисом для сімейної психологічної терапії таких сімей має бути інтеграція системного та екзистенційного аналізу.

Окремо необхідно зауважити ще один аспект трансформації сімейних ролей у ситуації тривалого розділеного проживання – зміна характеру взаємодії батьків з дитиною, зокрема в когнітивному та емоційно-поведінковому вимірах. З цієї позиції доцільною для психотерапії вбачається концепція батьківського рефлексивного функціонування. Зважаючи, що події війни часто

спричиняють тривалу розлуку з одним з батьків, вимушену міграцію, численні матеріальні та емоційні втрати, травматизацію усіх членів родини, батьківська функція за таких умов зазнає глибокої трансформації, зокрема – у контексті зміщення її акценту з традиційної ролі догляду й соціального контролю до функцій підтримки, емоційного захисту, регенерації психологічної цілісності дитини. У цьому сенсі спроможність до рефлексивного функціонування позиціонується цінним адаптаційним ресурсом, що дозволяє батькам не тільки зберегти стійкий емоційний контакт з дитиною, але й коректно інтерпретувати її поведінкові патерни як реагування на травматичний стрес.

Сімейне психологічне консультування у зазначених ситуаціях має бути першочергово спрямоване на зниження рівня тривожності й стресу, підвищення резильєнтності до кризових викликів, адаптацію до нових умов, розвиток соціальної підтримки й зменшення конфліктності. Основним завданням фахівця стає стабілізація емоційного стану членів родини, корегування проблемних аспектів взаємин подружжя, інтимно-особистісне та психолого-педагогічне консультування. Основними векторами психологічного консультування необхідно виділити:

- корекцію партнерських взаємин для розв'язання ключових психологічних проблем, прийняття нових ролей у родинному житті, ефективного зміщення акцентів підтримки та ресурсності;

- підвищення адаптивності та особистісної резильєнтності для ефективного подолання стресу, розвитку навичок прийняття рішень у складних ситуаціях, саморегуляції, стресостійкості;

- підтримка продуктивності дитячо-батьківських взаємин на основі концепція батьківського рефлексивного функціонування;

- подолання наслідків війни – тривалої розлуки, нестабільності, постійної напруги та невпевненості, посттравматичних розладів; кризова інтервенція і робота з травмою.

Можна стверджувати, що у часі викликів тривалої війни сімейне психологічне консультування вбачається ефективним способом практичної допомоги сім'ям, що зазнали впливу тривалого розділеного проживання та інших деструктивних факторів. Психотерапія дозволяє впоратися з наслідками війни, зберегти психічне благополуччя здоров'я та гармонійні взаємини при трансформації сімейних рольових патернів, що має

бути враховано у формуванні практичних програм підтримки родин військовослужбовців.

Висновки. Одним із критичних викликів, що постає перед українськими родинами в часі тривалої війни, вбачається емоційна роз'єднаність, зумовлена втратами, розлукою і невизначеністю. Деструкція сімейних зв'язків, стійке відчуття тривоги, напруги та невизначеності, втрата соціального статусу слугують причинами стану фрустрації, безпорадності та провини у дорослих членів родини. Водночас тривале роздільне проживання, зміна пріоритетів та ролей, психологічна травматизація призводять до деформації подружніх стосунків, зниження довіри, відчуження, зростання конфліктогенності у комунікації.

Разом із тим кризовий вплив війни може слугувати ресурсом для переосмислення сімейних ролей, перерозподілу ключових функцій, джерелом укріплення партнерських зв'язків, зміцнення відчуття взаємопідтримки та єдності. Трансформація сімейних ролей та динаміка партнерських стосунків є багатовимірним процесом, що поєднує

функціональні, структурні, емоційно-поведінкові зміни у системі родини, та часто потребує психологічного сімейного консультування. Фахова підтримка дозволяє ефективно змінити спосіб організації внутрішньої взаємодії, адаптувати рольову ієрархію до нових викликів, що не зважаючи на складність ситуації, дозволить розвивати здатність родин до адаптації завдяки емоційній підтримці, гнучкості, збереженню ціннісних орієнтирів та залученості до соціальних мереж.

Результати дослідження наділені практичною цінністю для подальшого вивчення несвідомих механізмів адаптації до динаміки сімейних ролей в умовах тривалої війни – проєктивної ідентифікації, регресії, які загрожують стійкості традиційної сімейної системи. У перспективі вбачається за доцільне розробляти комплексні програми підтримки сімей у кризових умовах, зокрема у сфері психосоціальної допомоги, адже у контексті поствоєнної реабілітації саме сім'я позиціонується ключовим ресурсом для регенерації суспільної ідентичності та стійкості.

Список літератури:

1. Барановська А. Психологічна стійкість у структурі організації особистості. Матеріали VI Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів». Умань, 2023. С. 45–47. URL: <https://fspo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%90.%D0%92..pdf>
2. Ващенко О. Соціально-психологічні чинники подружніх конфліктів в умовах війни. *Вісник післядипломної освіти*. 2024. Вип. 28(57). С. 27–43. DOI: [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28\(57\)-27-43](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28(57)-27-43).
3. Венгер Г. Психологічні особливості рольових стосунків у дистантних сім'ях. *Проблеми сучасної психології*. 2015. № 27. С. 103–116. URL: <https://surl.li/vrujru>.
4. Гетта З. Розрив сімейних стосунків через війну як чинник її дисфункціональності. Молодіжний соціологічний форум НТУ «ХПІ»: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів, присвяченої 140-річчю Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Харків: НТУ «ХПІ», 2025. С. 98–101. URI: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/90951>.
5. Зміни в ролях: як війна вплинула на сімейне життя українських жінок. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/changes-roles-how-war-has-affected-family-life-ukrainian-women> (дата звернення: 05.03.2026).
6. Левицький Н., Потапчук Є. Теоретико-методологічний аналіз проблеми посттравматичного зростання членів сім'ї в умовах війни. *Психологічні травелого*. 2024. № 2. С. 184–196. URL: <https://pt.khmnu.edu.ua/index.php/pt/article/view/180/168>.
7. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Т. Семигіна, І. Павленко, Є. Овсяннікова та ін. Київ: Наш формат, 2017. 1068 с. URL: <https://is.gd/yn61LT>.
8. Сазонова О. Сімейні цінності та рольові установки сімейних пар. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 39. С. 272–295. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-39.272-295>.
9. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. Вип. 2(52). С. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>.
10. Федоренко Р. Психологічний аналіз подружніх взаємин на різних стадіях функціонування сім'ї: монографія. Волинський національний університет імені Лесі Українки, факультет психології, кафедра практичної психології та психодіагностики. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 332 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21448>.
11. Шинкаренко І. Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2(121). С. 554–562. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-554-562>.

12. Eltanamly H. Parenting in times of war: A meta-analysis and qualitative synthesis of war exposure, parenting, and child adjustment. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2021. № 22(1). Pp. 147–160. <https://doi.org/10.1177/1524838019833001>

13. Ormeno M. D. Special concerns in military families. *Current psychiatry reports*. 2020. № 22(12). P. 82. <https://doi.org/10.1007/s11920-020-01207-7>

14. Rizzi D. Running away from the war in Ukraine: the impact on mental health of internally displaced persons (IDPs) and refugees in transit in Poland. *International journal of environmental research and public health*. 2022. № 19(24). <https://doi.org/10.3390/ijerph192416439>

Kadatska O. M., Afanasenko L. A., Kucherovska N. O. TRANSFORMATION OF FAMILY ROLES AND DYNAMICS OF PARTNERSHIP RELATIONSHIPS IN A SITUATION OF LONG-TERM SEPARATION

The study is devoted to highlighting the psychological context of the transformation of partnership relationships and family roles under conditions of prolonged war, which serves as the reason for the family's separated living. The main aspects of functional and structural dynamics in the family are analyzed, as well as the mechanisms of changes in the roles of spouses due to the influence of destabilizing factors of prolonged separated living. It is substantiated that the challenges of war lead to a persistent violation of traditional role patterns, which necessitates the need to rethink the functionality of family members and restructure the context of interaction. For an extended study of the problem, psychoanalytic, systemic, cognitive-behavioral approaches and attachment theory were used. Research attention is focused on the psychoanalytic concept of unconscious influences on partnership relationships, including the phenomena of projective identification, transference, as well as manifestations of children's attachment models under conditions of prolonged and strong influence of stress factors. The main psychological consequences of the distance living of family members, the separation in the context of the destruction of basic family functions – educational, emotional, protective – are highlighted. The peculiarities of the dynamics of gender differentiation of roles are considered, including the strengthening of the position of women as the bearer of responsibility for the well-being of the family, support and care. The priority challenges of war regarding the psychological well-being of families are outlined and potential ways of adaptation are proposed: mobilization of social and internal resources, introduction of new role patterns, support of psychological flexibility, practical assistance of specialists in crisis circumstances. The study pays special attention to adaptation mechanisms that will be useful in conditions of long-term separated living of spouses, including the development of unconditional solidarity, rethinking of partnership functions, mutual support, expansion of social support networks. The article substantiates that the successful adaptation of the Ukrainian family to the challenges of wartime is possible in the case of the formation of effective models of interaction, based on the concepts of partnership, trust and empathy.

Keywords: *counseling, psychotherapy, family psychological counseling, transformation of family roles, adaptation, role changes, long-term separated living.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026